

Feminismejä, feministejä ja ruotsalaista tyttöelokuvaa 1990–2000-luvuilla

Heta Mulari

Lectio praecursoria kulttuurihistorian väitöskirjaan New Feminisms, Gender Equality and Neoliberalism in Swedish Girl Films, 1995–2006 Turun yliopistossa 24.1.2015.

Vuosi 1998. Näin ensimmäisen kerran Lukas Moodyssonin ohjaaman elokuvan *Fucking Åmål*, joka kertoo kahden teinitytön rakkaustarinan pienessä Åmålin kaupungissa Etelä-Ruotsissa. Olin seitsemäntoistavuotias, elokuvan kohderyhmän ikäinen. Kuusi vuotta myöhemmin, vuonna 2003, luin ensimmäisen kerran ruotsalaisen feministisen opaskirjan *Fittstim*, joka on myös suomennettu nimellä *Pilluparvi*. Molemmat kokemukset pysäyttivät ja saivat pohtimaan, mistä näissä kulttuurituotteissa oikeastaan oli kysymys.

Nämä henkilöhistorialliset esimerkit kertovat siitä, että tutkijankatseeni väitöskirjassa tarkastelemini elokuviin on ollut vahvasti henkilökohtainen. En vielä 17-vuotiaana sen paremmin kuin 23-vuotiaanaakaan osannut nimetä näitä kulttuurisia tekstejä osaksi samaa ilmiötä – mediadebattia tytöistä, tyttöydestä ja uusfeminismistä – mutta tunne siitä, että olin kohdannut jotakin erityistä oli läsnä jo ensikatseessa. Miksi näissä kulttuurituotteissa esiintyi juuri tällaisia tulkintoja tytöistä ja feminismeistä? Mikä sai ne näyttämään omissa silmissäni uudenaikaisilta, artikulaatioilta uudesta sukupolvesta? Miten tämä käsitys ’uudesta’ rakentui ja mihin se perustui? Väitöskirjani genealoginen ja kulttuurihistoriallinen kysymys siitä, kuinka tietynlaiset kulttuurituotteet mahdollistuivat tietystä historiallisesta ja yhteiskunnallisesta kontekstista oli näin ollen läsnä jo ensimmäisessä katseessani ilmiöön.

Tutkimuksessani *New Feminisms, Gender Equality and Neoliberalism in Swedish Girl Films, 1995–2006* olen paikantanut elokuvallista ilmiötä, joka määritteli tyttöyttä ja feminismejä 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa. *Fucking Åmål* ja *Fittstim* saivat tutkimusprosessin aikana ympärilleen joukon muita elokuvia, feminististä kirjallisuutta, feministisiä lehtiä, tyttöjen lehtiä, mediakasvatuksellisia aineistoja ja elokuvien lehdistövastaanottoa. Aineistosta muodostui medioitunut, moneen suuntaan ulottuva, ristiriitainen ja debatoiva verkosto, joka määritteli aktiivisesti tyttöyttä ja feminismejä tietystä yhteiskunnallisesta ja poliittisesta tilanteesta. Verkosto muodostui toimijoista, joilla oli ristiriitaisia intressejä ja näke- myksiä siitä, millainen ’oikealla tavalla feministisen’ tytön kuuluisi olla.

Tutkimukseni keskiössä on yhdeksäntoista elokuvaa, jotka olen nimennyt ruotsalaisiksi tyttöelokuviksi. Moniääninen aineistoverkosto mahdollistaa sen, että olen voinut tarkastella näitä elokuvia nimenomaan tyttöelokuvinäytöksinä ja yhteiskunnallisina artikulaatioina tyttöydestä ja feminismeistä. Paikannan tutkimuksessani tulkinnallisia kehyksiä ja poliittisia kytköksiä, joita elokuviin liitettiin, ja jotka laittoivat ne liikkeeseen osana yhteiskunnallista keskustelua.

Näin ollen tarkastelen elokuvia yhteiskunnallisina toimijoina, samalla kuitenkin huomioiden niiden konventiot osana kansainvälistä teinielokuvaperinnettä. Ruotsalaiset tyttöelokuvat näyttäytyvät tässä tutkimuksessa kaksoisroolissa: ne ovat yhtä aikaa vahvasti kytköksissä ruotsalaisiin debatteihin tytöistä ja feminismeistä ja samalla osana kansainvälistä työtöille suunnattua kulutuskulttuuria omine kerronnallisine konventioineen.

Tutkijankatsettani on väistämättä määrittänyt eron kokemus tarkastelemieni aineistojen äärellä, koska olen tutkinut ruotsalaista ilmiötä Suomesta käsin. Suomessa ei ole tyttöelokuviin perinnettä tarkastelemallani aikakaudella, ja feministisen debatin ja tytöille suunnatun feministisen populaarikulttuurin merkitys on Suomessa selkeästi ohuempi.

Hyvä esimerkki tytön ja tyttöyden politisoimisesta populaarikulttuurissa on Cecilia Neant-Falkin ohjaama dokumenttielokuva *Du ska nog se att det går över* vuodelta 2003. *Du ska nog se att det går över* seuraa kolmea nuorta päähenkilöä, Joppea, Mytä ja Natalieta kolmen vuoden ajan. Samalla dokumentti on yhden ruotsalaisen tyttöelokuvan – *Fucking Åmålin* – elokuvallinen tulkinnallinen kehys ja elokuvallista kulttuurihistoriaa tarkastelemaltani ajanjaksolta. Se liittyy *Fucking Åmålin* osaksi laajempaa yhteiskunnallista keskustelua, jossa määriteltiin uusfeminististä liikettä ja queer-feminismiä sekä näiden liikkeiden uusia keskushenkilöitä. *Du ska nog se att det går över* rakentaa käsitystä niin sanotusta uudesta työstä, uusfeministisen liikkeen keulakuvasta ja uudesta sukupolvesta. Elokuvallinen katse kohdistuu tyttöihin juhlistavasta ja myönteisestä näkökulmasta: kuten Eva Dahlgren toteaa elokuvan alun soundtrackilla, nämä tytöt ovat ’nuoria ja ylpeitä’.

Tutkimuksessani piirtyy esiin lukuisien eri tyttödebattien verkosto 1990-luvun ja 2000-luvun ruotsalaisessa mediakulttuurissa. Aineistossani tyttöä määriteltiin uusfeminismin keulakuvana, jonka tuli olla cool ja vahva. Tyttö oli teinielokuviin, tyttöbändien ja muun girl poweriksi nimetyin kaupallisen mediakulttuurin ihannekuuluttaja. Työstä oltiin myös huolissaan ja häntä haluttiin kasvattaa kohti tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa. Kuvastot aktiivisti- ja anarkistityttöistä toivat näkyviin hyväksyttävän osallistumisen ja kantaaottavuuden rajoja. Anarkistityttökuvaustoissa tyttö oli ulossulkemisen ja hiljaisuuden paikka, ja hän osoitti protestoimisen muotoja, jotka haluttiin ulkoistaa ruotsalaisesta yhteiskunnasta. Ei voikaan puhua vain yhdenlaisesta työstä tai yhdestä tyttödebatista, vaan monista rinnakkaisista, lomittaisista ja ristiriitaisista tyttökeskusteluista – ja myös ristiriitaisista feminismeistä. Myös luokkataustaltaan, etniseltä taustaltaan tai seksuaalisuudeltaan erilaiset tytöt sijoittuvat eri tavoin oman aikansa feminismeihin.

Tästä tyttöelokuviin kirjosta huolimatta tutkimuksessani ei kuitenkaan ole kyse ainoastaan siitä, millaisina ruotsalaiset tyttöelokuvat kuvittelivat uusia tyttöjä. Elokuvalliset tytöt käsitteellistyvät tutkimuksessani uusfeminismeiksi, tasa-arvoajatteluksi ja uusliberalismiksi. Olen tietoisesti halunnut kulttuurintutkija Catherine Driscollia soveltaen paikantaa populaarikulttuurin ja kulttuuriteorian yhteyttä toisiinsa ja pohtia samalla angloamerikkalaisen tyttötytötkäytännön keskeisiä käsitteitä pohjoismaisessa kontekstissa.

1990-luku merkitsi retorista katkosta feministisessä liikkeessä ja teoriassa sekä niin sanotun uusfeminismin määrittelyä Ruotsissa. Poststrukturalistisen feminismin ja queer-teorian rantautuminen Ruotsiin merkitsi samalla nuorten naisten astumista esiin mediantekijöinä: kolumnisteina, kirjailijoina, elokuvantekijöinä, yhteiskunnallisina vaikuttajina. Ruotsalaisessa tyttöelokuvassa uusfeministinen keskustelu piirtyi esiin tyttöhahmoina, jotka tietoisesti haastoivat totuttuja rooleja. Esimerkiksi Ella Lemhagenin tyttöelokuvatrilogiassa tyttöyttä karnevalisoitiin ja nuoren feminiinisyyden merkityksiä käännettiin tietoisesti ympäri, Judith Butleria soveltaen ’tyttöyttä toistettiin toisin’.

Työstä tuli medioituneen feminismin uusi keulakuva ja keskushenkilö. Uusfeministinen mediakeskustelu rakensi näin sukupolviero, mikä näkyi niin elokuvissa, feministisessä kirjallisuudessa, feministisissä lehdissä kuin akateemisessa tutkimuksessakin. Nuoret feministit rakensivat liikettään maassa, jota samaan aikaan juhlittiin tasa-arvon mallimaana. Samalla he tekivät kriittistä luentaa ruotsalaisesta tasa-arvoajattelusta, muun muassa sen heteronormatiivisuudesta sekä siitä, millaisia tyttöjä ja naisia tasa-arvoajattelu käsittää ja keitä se sulkee ulos.

On kuitenkin huomattava, että uusfeministinen liike ei ollut yhtenäinen liike, vaan se käsitti useita ristiriitaisia ja kiisteleviä ääniä. Esimerkiksi nuori feminiinisyyden ja kuluttaminen oli teema, joka jakoi liikettä. Siinä missä Nina Björkin kaltaiset feministikirjoittajat paikansivat 1990-luvun puolivälissä feminismin takaiskun ja postfeministisen ajan alun kulutuskuultuuriin ja feminiinisyyteen, teoretisoinnit femmenismistä nostivat 2000-luvun alussa esiin feminiinisyyden subversiivisyyden queer-näkökulmasta ja haastoivat keski- luokkaista ihannetta pidättyvästä ja vaatimattomasta tyttöydestä. Tutkimukseni esitarkastaja ja opposentti Ulrika Dahl on kiinnittänyt erityistä huomiota femmenismiin poliittisena subversiona ruotsalaisessa kontekstissa.

Vaikka tyttöön kiinnitettiin yhtäältä innostusta ja toiveikkuutta uudesta feministisestä sukupolvesta, hän herätti tutkimusajankohtanani myös huolta ja epävarmuutta. Esimerkiksi elokuvissa *Hip hip hora!* (2003) ja *Lilja 4-ever* (2002) sekä näihin elokuvaan liittyvissä mediakasvatusmateriaaleissa tyttö on tasa-arvokasvatuksen kohde. Hän edustaa jatkuvuutta feministisen liikkeen tyttökuvastoissa, joissa tavoitteena on ahdingossa olevien, usein työväenluokkaisten tyttöjen pelastaminen. Seksuaalisesti häiritystä ja ahdistellusta tytöstä tuli vuosituhaten vaihteessa ruotsalaisten tasa-arvoprojektien kohde, ja tasa-arvoideologiaa tuotettiin uudelleen elokuvallisten tyttöhahmojen kautta. Mediakasvatuksellisissa materiaaleissa ja projekteissa tuotettiin käsitystä siitä, että yhteiskunnallinen muutos kohti tasa-arvoa oli pitkälti tytön vastuulla. Näissä elokuvissa tyttö edusti jatkuvuutta: teinimelodraamat toivat feministisen agendan uhritumisen vaarassa olevan modernin tytön auttamisesta 2000-luvulle.

Olen tutkimuksessani myös avannut uusliberalismin käsitettä suhteessa tyttöyteen ja uusfeminismeihin. Useat feministitutkijat ovat nostaneet esiin huomion siitä, että uusliberalistiset vapaan valinnan, kuluttamisen, individualismin ja itsenrakentamisen vaatimukset kohdistuvat populaarikulttuurissa voimakkaimmin nimenomaan tyttöihin ja nuoriin naisiin. Ruotsalaisessa kontekstissa 1990-luvun puoliväli merkitsi sosiaalidemokratian ja kansankodin määrittelyä uudelleen globalisoituvassa markkinataloudessa. Tytöstä ja nuoresta naisesta tuli monella tavalla tämän muutoksen symboli. Ruotsalaisissa tyttöelokuviissa muutostarina näkyy sekä kuvastoina globalisaatiokriittisistä aktivisti- ja anarkistitytöistä että yksityisissä olevista, usein maaseudulla asuvista tytöistä, jotka kamppailevat kohdatakseen uusliberalistiset menestyksen ja kuluttamisen ideaalit. On huomattava, että ruotsalaisissa tyttöelokuviissa nimenomaan tyttö on se, joka – useimmiten onnistuneesti – neuvottelee sosiaalidemokratian murroksesta.

Väitöstutkimukseni osoittaa, kuinka 'tyttö' edusti ruotsalaisissa tyttöelokuviissa monella tavalla yhteiskunnallista muutosta. Tutkimukseni nostaa esiin elokuvan tärkeän roolin yhteiskunnallisissa debateissa aikana, jota määrittelivät uusfeministinen liike, kiihtyvä konsumerismi, tyttöihin kohdistuvat tasa-arvoprojektit sekä uusliberalistiset itsenrakentamisen, vapaan valinnan ja kuluttamisen ihanteet.

Tutkimuksessani analysoin tytön paikkaa feministisessä liikkeessä ja teoriassa sekä elokuvallisia tarinoita, joita tytöstä on kerrottu osana feminististä projektia – ja sitä, millaisia tarinoita tytöt ja nuoret naiset ovat kertoneet liikkeestään esimerkiksi kolumneissa tai kirjallisuudessa. Tutkimukseni osoittaa, kuinka tytön paikka feminismissä ei ole missään mielessä yksiselitteinen tai helppo. Tytön rooli on tärkeä, koska hän edustaa yhtäältä toiveita valoisasta tulevaisuudesta, toisaalta pelkoa feministisen agendan väärinymmärtämisestä ja postfeministisen, feminismin jälkeisen ajan alkamisesta. Tytön kautta rakennetaan sukupolviero, mikä usein ongelmallisesti johtaa tulkintoihin historiallisesta katkoksesta.

Esitän tutkimuksessani, että kulttuurihistoriallisen tyttötutkimuksen tärkeänä tehtävänä on kiinnittää huomiota feministisen liikkeen ja myös tyttötutkimuksen omaan historiogra-

fiaan, ja siihen, millaisia tarinoita kerromme tytöstä erilaisissa konteksteissa osana feminististä projektia. Tarvitsemme herkkää ja tarkkanäköistä luentaa myös käsitteistä, joita käytämme, kun tulkitsemme tyttöjä ja tyttöyttä. Akateeminen tyttötutkimus on itsessään osa tarkastelemani aikakauden keskusteluja, ja vahva, cool ja individualistinen tyttö on myös monella tavalla ollut tämän ajan tyttötutkimuksen implisiittinen ihanne.

Samoin haluan nostaa esiin sen, että kriittistä keskustelua – niin lehdistökeskustelua kuin akateemistakin keskustelua – nuoria kuvaavasta populaarikulttuurista tarvitaan enemmän. Kuten tutkimukseni ruotsalaisesta tyttöelokuvasta osoittaa, ei ole yhdentekevää, millaisia kuvastoja nuorista näemme, ja miten käytämme niitä yhteiskunnallisessa keskustelussa. Suomalaisesta kontekstista voi mainita viime vuosien suuren kiinnostuksen lähiönuorisoa ja yhteiskuntaluokkaa kohtaan. Meillä on nähty useita elokuvia, jotka keskittyvät erityisesti nuorten miesten elämään lähiöissä ja ottavat kantaa niin sanottuun syrjäytymiskeskusteluun. Olisi tärkeää kiinnittää enemmän kriittistä huomiota siihen, kuinka näitä elokuvia kierrätetään osana yhteiskunnallista debattia nuorista ja yhteiskunnallisesta muutoksesta.

Elokuvat

Du ska nog se att det går över (Cecilia Neant-Falk, 2003)

Fucking Åmål (Lukas Moodysson, 1998)

Lilja 4-ever (Lukas Moodysson, 2002)

Hip hip hora! (Teresa Fabik, 2003)

Kirjallisuus

Björk, Nina 1996. *Under det rosa täcket: Om kvinnlighetens vara och feministiska strategier*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Butler, Judith 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.

Dahl, Ulrika 2014. *Skamgrepp: Femme-inistiska essäer*. Stockholm: Leopold förlag.

Driscoll, Catherine 2002. *Girls: Feminine Adolescence in Popular Culture and Cultural Theory*. New York: Columbia University Press.

Hemmings, Clare 2011. *Why Stories Matter: The Political Grammar of Feminist Theory*. Durham & London: Duke University Press.

Skugge, Linda, Zilg, Brita & Olsson, Belinda 2000. *Fittstim*. Stockholm: Månpocket.

FT Heta Mulari toimii tutkijana Nuorisotutkimusverkostossa